

Aleksandra Spasojević
Centar za socijalni rad Šabac

UDK 343.62:316.356.2-053.2(497.11)

Originalni naučni rad

Marija Zotović-Kostić
Filozofski fakultet,
Univerzitet u Novom Sadu

Primljen 15.10.2023.

Prihvaćen 30.11.2023.

novisad.aleksandra@gmail.com

DOI: 10.53406/kd.v11i2.70

ZAŠTITA DECE OD PORODIČNOG NASILJA: ZNANJA I STAVOVI VASPITAČA PREDŠKOLSKE USTANOVE ¹

Sažetak: U radu je predstavljeno istraživanje stavova vaspitača predškolske ustanove o pojedinim aspektima postupanja i zaštite dece od porodičnog nasilja na uzrastu od tri do sedam godina. Uzorak je činilo sto vaspitačica Predškolske ustanove „Radosno detinjstvo“ u Novom Sadu. Iskustvo u radu sa decom koja su doživela nasilje u porodici imalo je 40% ispitanica, a skoro polovina ispitanica (46%) nije imala nijednu akreditovanu edukaciju u periodu od 2010. godine. Ipak, četrnaest vaspitačica iz te kategorije smatralo je da poseduje dovoljno znanja u vezi sa primenom nacionalnih protokola u zaštiti dece od nasilja. Primenom CatReg analize pokazalo se da profesionalno iskustvo i broj edukacija značajno objašnjavaju kriterijumsku varijablu samoprocena poznavanja postupanja po nacionalnim protokolima ($F = 6.249$, $p = 0.001$), iako su ovi prediktori objasnili samo 13% varijanse kriterijuma. Pri izboru zakonski propisane procedure vaspitača u slučaju sumnje na fizičko nasilje nad detetom izvan ustanove, tačan odgovor je dalo 63% ispitanica, a kao najčešći razlog za neispunjavanje profesionalnih i zakonskih obaveza u pogledu reagovanja i prijavljivanja nasilja izabrana je nedovoljna upućenost u procedure postupanja. Kao značajan rezultat ističe se i to što je međusektorska saradnja ocenjena kao neophodna, ali po mišljenju polovine ispitanica nije dobro organizovana i ne funkcioniše adekvatno na lokalnom/gradskom području. Odgovori ispitanica ukazali su na postojanje sistemskih problema, kao što su nedovoljna međusektorska saradnja i nedovoljna edukovanost stručnog kadra, koju prati njihova procena da im je edukacija potrebna.

Ključne reči: porodično nasilje nad decom, stavovi, vaspitači, predškolska ustanova.

¹ Deo rezultata ovog istraživanja je prikazan u saopštenju na 71. kongresu psihologa Srbije, Palić, 24–27. 5. 2023.

Uvodna razmatranja

Porodično nasilje nad decom vrlo je osetljiva tema i smatra se visoko značajnom u sistemima zaštite prava i interesa dece i zato je posebno intrigantna u profesionalnim krugovima. Razlozi za neadekvatno funkcionisanje zaštite dece u praksi mnogobrojni su, a profesionalci su pod posebnom lupom javnosti, naročito kada se dese ekstremni slučajevi nasilja.

Definicija nasilja u porodici i oblici nasilja nad decom (fizičko, psihičko i seksualno nasilje i zanemarivanje) prikazani su u Opštem protokolu za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja (2005; u daljem tekstu Opšti protokol) i u Posebnom protokolu za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama (2007; u daljem tekstu Posebni protokol). U novom Opštem protokolu (2022) kao oblici nasilja dodati su: telesno kažnjavanje, trgovina decom, iskorišćavanje deteta za prosjačenje, prostituciju, pornografiju, zloupotreba dečjeg rada i dr. Ovi dokumenti trebalo bi da čine osnov postupanja vaspitača u zaštiti dece. Posebnim protokolom (2007) detaljnije se razrađuje i interni postupak u situacijama sumnje ili dešavanja nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja. Propisani su specifični ciljevi koji se ostvaruju putem obavljanja zadataka u intervenciji. Osnovni zadatak u intervenciji kod sumnje na nasilje jeste izvršiti procenu nivoa rizika koja uključuje odgovore na pitanja da li se nasilje dešava ili se na njega sumnja, gde se dešava i od strane koga, kao i procenu oblika i intenziteta nasilja. U skladu sa procenjenim rizikom donosi se odluka o reagovanju na tri moguća načina: dalje rešavanje u okviru ustanove, rešavanje u ustanovi uz saradnju sa drugim relevantnim institucijama, ili se slučaj prosleđuje nadležnim službama (skica 3, Posebni protokol, 2007: 12). Definisana postupanja zaposlenih nalaze se i u delu teksta označenom kao Intervencije prema nivoima nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u Pravilniku o Protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje (2020; u daljem tekstu Pravilnik).

Zaštita dece od porodičnog nasilja vrlo je kompleksna i široka oblast. Traži različite nivoe znanja, kao što su znanja o konkretnim i specifičnim procedurama postupanja, znanja o prepoznavanju i otkrivanju takvih slučajeva, a na kraju i znanja u oblasti specijalizovane pomoći koja bi trebalo da se pruži deci koja su doživela nasilje. Opšti protokol (2005) prepoznaje više nivoa informisanosti, odnosno edukacije stručnjaka, i to osnovni nivo, viši nivo i specijalizovani nivo. Prema postojećoj raspodeli možemo smatrati da su vaspitači u predškolskim ustanovama dužni da imaju *osnovni nivo edukacije* „kojim bi stekli minimum znanja i veština koje su neophodne za prevenciju, prepoznavanje, procenu i reagovanje na zlostavljanje i zanemarivanje dece i kako bi bili upoznati sa redosledom postupaka za zaštitu deteta sadržanim u Opštem protokolu, uključujući i saznanja o Timu u njihovoj ustanovi, odnosno osobama koje imaju više specifičnih znanja o ovoj problematici, a koje mogu konsultovati u slučaju potrebe” (Opšti protokol, 2005: 6).

Opravdano je reći da mnogo razloga doprinosi tome da kao stručnjaci ne prepoznamo uvek simptome i posledice nasilja ili da neadekvatno reagujemo ili ne reagujemo. Među razlozima zašto profesionalci imaju otpor da prijave nasilje nad detetom jesu i nejasnoće u interpretaciji zakona, nedostatak vere u efikasnost sistema, strah od dodatnog opterećenja, unutrašnji sukobi (Lazić, 2021). Ako po-

minjemo unutrašnje konflikte možemo se osvrnuti na istraživanje (Kalichman, 1999) kojim je utvrđeno devet vrsta koje profesionalac koristi kao strategiju za suočavanje sa zlostavljanjem dece (preterano poistovećivanje sa roditeljima, umanjivanje dečje patnje, teškoće sa premeštanjem problema, projekcija nedostataka, introjekcija i paralizovanost ili preterana neodgovarajuća aktivnost, povlačenje, pojednostavljivanje teškoća, normativno razmišljanje umesto stručnih procena i mešanje uloga).

Ovakve procene situacija uključuju i aktiviranje socijalnih kompetencija. Međutim, socijalna kompetencija je relativna u odnosu na specifične ciljeve, od kojih će dalje zavisiti da li ćemo jedno ponašanje proceniti kao socijalno kompetentno ili ne, jer za jednu osobu jedan određeni cilj može biti procenjen kao značajan, adaptivan i odgovarajući, a za drugu osobu on to nije (Petrović i Zotović, 2007).

Objašnjenje razloga za neprijavlivanje slučajeva nasilja od strane profesionalaca možemo naći i u tumačenju karaktera osobe koja donosi odluku. Naime, to je sposobnost ili volja pojedinca da spozna spoljne vrednosti kao moralnu nadogradnju u kojoj se mogao potražiti savet kada se unutrašnja iskustva ne podudaraju sa zahtevima spolja i kada nismo načisto šta je „ispravno“ a šta „pogrešno“ (Jul i Jensen, 2002). Dakle, govorimo o jačini karaktera da svoje lične stavove i emocije podredimo vrednosnom sistemu društva, odnosno da ispoljimo svoju spoljnu odnosno društvenu odgovornost.

Početnu inspiraciju za naše istraživanje pronašli smo u pojedinim domaćim istraživanjima u ovoj oblasti, kao i u inostranim nalazima na nekim uzorcima profesionalaca u vezi sa porodičnim nasiljem.

Ranija istraživanja

U istraživanjima, naime, možemo naći različite razloge za neadekvatno reagovanje profesionalaca u zaštiti dece od porodičnog nasilja. Kao jedan od razloga za teško rešavanje problema zlostavljanja dece navodi se i to da stručnjacima koji rade sa decom nedostaje obuka za otkrivanje zlostavljanja i zanemarivanja dece i da se oni ne smatraju odgovornim za zaštitu dece. To obuhvata i nesigurnost stručnjaka u pogledu izveštavanja, tj. da li će se njihove informacije ozbiljno razmatrati, pratiti pouzdano i poverljivo, kao i da li će detetu i porodici stvarno biti bolje na kraju, ako im se obezbede intervencije koje dovode do boljih ishoda za dete i porodicu (UNICEF, 2019). Rezultati različitih istraživanja ukazuju na raznovrsne nivoe znanja zastupljenih kod vaspitača, a neretko i na to da oni nemaju dovoljno znanja da se nose sa tim problemom. Ukazuje se i na to da im je neophodna pomoć u prihvatanju činjenice da su kao učitelji odgovorni za dobrobit dece, zaštitu njihovih prava i blagovremeno pružanje pomoći (Toros & Tiirik, 2014).

Socijalni radnici u Švedskoj istakli su da su profesionalno iskustvo i edukovanost najbitniji za procenu u radu sa žrtvama nasilja. Oko 70% ispitanika navodi da im nedostaje znanje u određenim delovima za rad sa ovim žrtvama, naročito specijalizovana znanja. Procenti su se kretali od 49% do 73% za različite teme u oblasti nasilja. Pored toga, izdvojili su interne faktore koje pojačavaju znanje u radu sa žrtvama nasilja, i to su profesionalno iskustvo sa žrtvama (80,4%) i eduka-

cija (76,5%). Znanje i edukovanost su sticali tako što je ukupno 48,3% ispitanika čitalo priručnik, 28,1% materijal za obuku, a 20,9% vodič za povećanje uslova za otkrivanje nasilja (Hoppstadius, 2021).

U Holandiji su zdravstveni radnici (psiholozi, medicinske sestre, socijalni radnici, psihijatri) istakli da imaju nedostatak znanja i veština u vezi sa porodičnim nasiljem, sa time kako ga prepoznati i kako pružiti podršku žrtvama, i uz to ističu da postoji strah od dodatnog povređivanja ili ugrožavanja žrtve, što sve doprinosi ignorisanju faktora rizika i niskom nivou otkrivanja nasilja. Ispitalo se njihovo faktičko znanje, samoopaženo znanje i stavovi. Pronađena je umerena korelacija ($r = 0.44$ $P < 0.001$) između samopercipiranih veština i stavova, kao i između samoprocenjenog znanja i stavova ($r = 0.33$, $P < 0.001$). Psihijatri, psihijatrijske sestre – kliničari koji su imali prethodnu obuku u vezi sa nasiljem u porodici – nakon nje su imali više podržavajuće stavove prema žrtvama nasilja, a multivarijantni model je pokazao da postoji efekat prethodne obuke. Kliničari sa višim skorom u samopercepciji veština i samopercepciji znanja nisu imali nužno i stvarno znanje i adekvatne stavove u vezi sa porodičnim nasiljem, što je ukazalo da nisu bili svesni ograničenja svojih kompetencija (Ruijne, et al., 2019).

Analizirajući radove koji govore o kompetencijama profesionalaca naišli smo i na rad u kome se opisuju osnovne kompetencije koje treba da ima socijalni radnik u radu sa decom, a radi procene potreba i snaga deteta i porodice. Neophodno je da ima: sposobnosti za selekciju i prikupljanje relevantnih informacija i efektivno angažovanje na prikupljanju, analizi i interpretaciji informacija, sposobnosti za prepoznavanje faktora rizika i zaštite, zatim prepoznavanje snaga i slabosti, rezilijentnosti i otpornosti deteta i porodice, sposobnosti za prepoznavanje indikatora o razvoju deteta u svim domenima zastoja u razvoju, ometenosti ili drugih stanja koja kompromituju razvoj deteta, određene sposobnosti za rad u timu (Žegarac i Burgund, 2016). Ovde smo izdvojili upravo ove kompetencije za koje smatramo da su uopštene za svakog profesionalca koji radi sa decom i koje bi trebalo, po našem mišljenju, da poseduje i vaspitač predškolske ustanove kako bi adekvatno učestvovao u zaštiti dece od nasilja. Možemo smatrati da je većinu ovih kompetencija svaki vaspitač mogao da stekne osnovnom obukom koja je bila propisana u vezi sa primenom Opšteg ali i Posebnog protokola.

Nekoliko godina po početku primene ovih protokola, tačnije u 2011. godini rezultati istraživanja su ukazali da je i 85% zaposlenih u osnovnim školama imalo potrebu za usavršavanjem u ovoj oblasti, a da su obuku prolazili najčešće samo članovi Tima za zaštitu dece od nasilja (Pokrajinski ombudsman, 2012). Dakle, čini se da je još tada vaspitno-obrazovni sistem, institucionalno gledano, bio malo pripremljen da se nosi sa ovim problemom, i da nisu objektivno sagledane potrebe za edukacijom stručnjaka.

Pre deset godina predmet jednog istraživanja bila je i pripremljenost za primenu Opšteg i Posebnog protokola, ali u slučajevima seksualne zloupotrebe dece. Uzorak je činilo sto zaposlenih u predškolskim ustanovama „Bajka” u Knjaževcu i „Bambi” u Boru putem anketnog upitnika (Mašić, 2013). Rezutati su ukazali da tri četvrtine ispitanika (sestara u jaslicama, vaspitača, psihologa, pedagoga, socijalnih radnika) smatra da im je potrebna dodatna podrška za primenu Opšteg i Posebnog protokola u pružanju pomoći i podrške deci i porodicama u slučaju seksualnog

zlostavljanja. Oko 20% smatra da poseduje izvesna znanja, a samo 15% smatra da je dovoljno osposobljeno da adekvatno reaguje u slučajevima sumnje na seksualno zlostavljanje deteta. Ukupno 89% ispitanika smatra da nema znanja za rad u ovakvim slučajevima, a 10% da im takva znanja nisu ni potrebna. Veliki procenat ispitanika (99%) ima predrasudu, odnosno smatra da roditelj koji seksualno zlostavlja svoje dete ne treba da izgubi pravo na roditeljstvo, dok je 38% ispitanika iskazalo mišljenje da dodirivanje dečjih genitalija ne spada u seksualno zlostavljanje (Klemenović i Mašić, 2015). Možemo reći da su ovi rezultati zabrinjavajući, ako uzmemo u obzir da su pojedini navedeni elementi zakonski osnov za lišavanje roditeljskog prava nad detetom (Porodični zakon Republike Srbije „Službeni glasnik RS”, br. 18/2005). Uverenja o potrebama deteta i o tome šta čini dobro roditeljstvo u većoj ili manjoj meri odražavaju i stručna znanja o navedenim pitanjima (Pećnik i sar., 2011), pa je održavanje pojedinih uverenja koji su ispitivana u istraživanju u pomenute dve predškolske ustanove opasno po svako dete ali i, generalno gledano, po društvenu zajednicu.

Nešto kasnije je, analizom programa stalnog stručnog usavršavanja nastavnika, vaspitača i stručnih saradnika u periodu od 2014. do 2016. godine, ipak zaključeno da postoji program koji obuhvata područja porodičnog nasilja i seksualnog zlostavljanja dece za vaspitače u predškolskim ustanovama (Lazić, 2016). Na sajtu Pedagoškog zavoda Vojvodine² nalaze se samo dva programa stručnog usavršavanja koji se odnose na nasilje nad decom u vidu jednodnevnih seminara. Pored toga, Zavod za unapređenje obrazovanja i vaspitanja u Beogradu na svom sajtu³ daje spisak odobrenih programa za stručno usavršavanje za period od 2022. godine. Pregledom tog spiska možemo naći nekoliko programa koji se odnose na nasilje nad decom. Dakle, evidentno je da akreditovani programi postoje, samo je pitanje koliko vaspitača je imalo priliku da ih pohađa.

Predmet i ciljevi istraživanja

Očigledno je da su rezultati istraživanja različiti, a s obzirom na to da je prošlo dovoljno vremena da se savladaju znanja o procedurama pomenutih nacionalnih protokola i usavrši postupanje u predškolskim ustanovama, predmet našeg istraživanja bio je utvrđivanje zastupljenosti edukacija vaspitača o nasilju nad decom i njihovih stavova koji se tiču zaštite dece od nasilja na uzrastu od tri do sedam godina (o edukacijama, o postupanju u vezi sa zaštitom dece, o proceni svog znanja za postupanje i o međusektorskoj saradnji).

Specifični ciljevi istraživanja:

1. Utvrditi karakteristike uzorka vaspitača predškolske ustanove (prosečnu starost ispitanika, broj godina radnog staža, broj akreditovanih edukacija, pohađanje edukacija od strane Tima ustanove, profesionalno iskustvo, potrebu za dodatnom obukom).

2. Utvrditi kako vaspitači procenjuju svoje znanje za primenu Opšteg i Posebnog protokola i povezanost profesionalnog iskustva i broja akreditovanih obuka

² <http://www.pzv.org.rs/index.php/seminari>

³ <https://zuov-katalog.rs/index.php?action=page/catalog/all&oblast=2>

sa procenom svog znanja za primenu Opšteg i Posebnog protokola. Ispitati i eventualni združeni efekat profesionalnog iskustva i broja edukacija na samoprocenu znanja za primenu pomenutih protokola.

3. Utvrditi stavove vaspitača o najčešćem razlogu za neispunjavanje profesionalnih i zakonskih obaveza u pogledu reagovanja i prijavljivanja nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja dece.

4. Utvrditi poznavanje propisane procedure postupanja po Posebnom protokolu izborom tri ponuđene procedure postupanja u situaciji uočavanja fizičkih/telesnih znakova nasilja na detetu koje nije učinjeno u vrtiću i postojanje pojedinačne povezanosti profesionalnog iskustva i broja akreditovanih edukacija sa izborom tačnog odgovora vaspitača koji se odnosi na ovo pitanje. Utvrditi i poznavanja zadataka koje Tim za zaštitu od nasilja (u daljem tekstu Tim) ustanove ima, a u skladu sa Posebnim protokolom.

5. Utvrditi stav vaspitača o međusektorskoj saradnji u postupcima zaštite dece od nasilja u porodici izborom ponuđenih odgovora, kao i mišljenja vaspitača o tome kako bi se međusektorska saradnja mogla unaprediti.

Metod istraživanja

Uzorak: Uzorak je bio nameran i prigodan. Ispitanici su bile vaspitačice predškolske ustanove „Radosno detinjstvo” u Novom Sadu. Ustanova ima deset pedagoških jedinica koje obuhvataju i područje grada Novog Sada, prigradskih naselja i područje opštine Sremski Karlovci. U trenutku istraživanja postoji 706 vaspitnih grupa koja se nalaze u 73 vrtića i ukupno 1010 vaspitačica⁴. Uzorak predstavljaju sto vaspitačica (oko 11%) od ukupno 871 koje su imale više od tri godine radnog staža u ovoj ustanovi i koje nisu zadužene za jaslene grupe.

Merni instrument: Za potrebe istraživanja konstruisan je upitnik od osamnaest ajtema različitog oblika (zatvorenog tipa sa dihotomnim odgovorima „da” / „ne”, petostepena skala Likertovog tipa, pitanja višestrukog izbora kada bi trebalo da zaokruže jedan ili više ponuđenih odgovora i dva pitanja otvorenog tipa).

Procedura: Istraživanje je sprovedeno elektronskim putem u periodu januar–februar 2023. godine. Upitnik je (onlajn) administriran uz odobrenje uprave predškolske ustanove vaspitačicama, te su mu anonimno i dobrovoljno mogli pristupiti putem Google platforme.

Tehnike obrade podataka: Podaci su obrađeni u statističkom paketu SPSS Statistics 22, koristeći opcije: Descriptive statistics, CatReg-Regression and categorical data, Correlate.

Rezultati istraživanja sa diskusijom

Rezultate istraživanja i diskusiju ćemo zbog preglednosti predstaviti po predstavljenim ciljevima istraživanja:

1. Karakteristike uzorka: Prosečna starost ispitanica je bila 45,5 godina (SD=9.5), a većina ispitanica je imala preko dvadeset godina radnog staža (45%).

⁴ Podaci PU „Radosno detinjstvo“ Novi Sad u Novom Sadu od dana 22. 3.2023. g.

Profesionalno iskustvo u radu sa decom koja su doživela porodično nasilje imalo je 40% ispitanica. Većina vaspitačica (46%) nije imala nijednu akreditovanu edukaciju na temu nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja dece od 2010. godine. Takođe, 55% vaspitačica nije imalo obuku od strane Tima ove ustanove. Pored toga, sedamdeset tri vaspitačice želi dodatnu obuku na ovu temu.

2. Vaspitačice su procenjivale svoje znanje za primenu Opšteg i Posebnog protokola u kategorijama: posedujem dovoljna znanja da adekvatno reagujem, nemam dovoljna znanja, nisam sigurna i takva znanja mi nisu potrebna (Tabela br. 1).

Tabela br.1.
Zastupljenost procene vaspitačica o svom znanju za primenu Opšteg i posebnog protokola.

	Broj ispitanika	%
Poseđujem dovoljna znanja	38	38.0
Nemam dovoljno znanja	33	33.0
Nisam sigurna	29	29.0
Ukupno	100	100.0

Sa pozitivnog aspekta možemo gledati to što nijedna ispitanica nije smatrala da joj takva znanja nisu ni potrebna, dok je većina ispitanica (38) procenila da ima dovoljna znanja o postupanju po pomenutim protokolima. Sa druge strane, 73 ispitanice su smatrale da su im potrebne dodatne akreditovane obuke u oblasti postupanja za zaštitu dece od nasilja. Ovakav rezultat može ukazati i na davanje socijalno poželjnih odgovora na ovom pitanju, ali i u mogućoj realnoj potrebi ispitanica za sticanjem dodatnih znanja, bez obzira na to kako su procenjivale svoje znanje.

Povezanost broja akreditovanih edukacija vaspitačica i samoprocene znanja vaspitačica za primenu Opšteg i Posebnog protokola iskazana je *Goodman and Kruskal tau koeficijentom* kojim se ukazuje na malu neznačajnu direktnu korelaciju ($\text{value}=.085$, $\text{Sig}=.010$), pa možemo reći da broj edukacija jeste povezan, ali ne značajno, sa samoprocenom znanja o primeni navedenih protokola. To se pokazalo i primenom procentualne analize (*Crosstabulation*) (Tabela br. 2).

Tabela br.2.
Zastupljenost odgovora samoprocene znanja u odnosu na broj akreditovanih edukacija.

Broj edukacija		Samoprocena znanja			
		Poseđujem dovoljna znanja	Nemam dovoljna znanja	Nisam sigurna	Ukupno
Nijedna	Broj	14	17	15	46
	%within procena.znanja	36.8%	51.5%	51.7%	46%
Jedna	Broj	9	14	11	34
	%within procena.znanja	23.7%	42.4%	37.9%	34%
Dve	Broj	7	2		10
	%within procena.znanja	18.4%	6.1%	3.4%	10%
Više od dve	Broj	8	0	2	10
	%within procena znanja	21.1%	0%	6.9%	10%
Ukupno		38 (38%)	33 (33%)	29 (29%)	100 (100%)

Naime, kako su najbrojnije vaspitačice koje nemaju nijednu edukaciju (46) tako se u toj kategoriji i nalazi najviše onih koje su procenjivale svoje znanje po ponuđenim procenama. Takođe, većina vaspitačica se izjasnila da poseduje dovoljna znanja (38%), ali su to rekle najčešće one koje nemaju nijednu edukaciju (36.8%), što može ukazivati na neadekvatnu samoprocenu svog znanja u odnosu na stvarno znanje. Ona se može objasniti nepostojanjem svesti o svojim kompetencijama i ambicioznošću, kada osoba ne prepoznaje stvaran nivo svojih kompetencija usled nedostatka metakognitivnih veština (Kruger & Dunning, 1999).

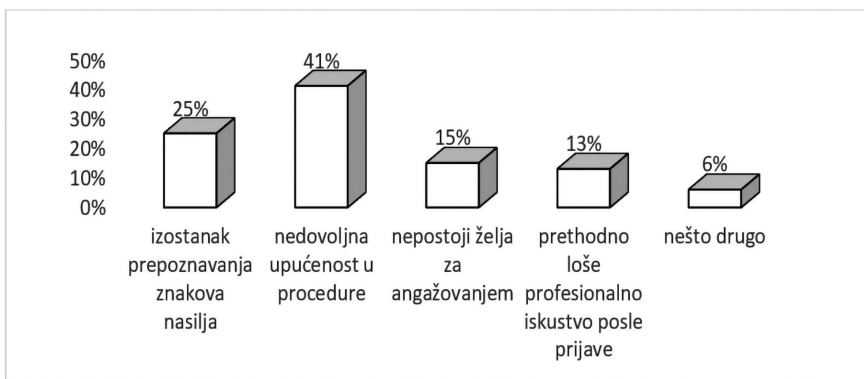
Primenom *CatReg analize* pokazalo se da profesionalno iskustvo i broj edukacija značajno objašnjavaju kriterijumsku varijablu samoprocena poznavanja postupanja po nacionalnim protokolima ($F = 6.249$, $p = .001$), ali je ovim prediktorima objašnjeno samo 13% varijanse kriterijuma.

Dakle, iskustvo i broj obuka zajedno doprinose boljoj samoproceni znanja za postupanje (kao što su pokazali i pomenuti nalazi Hoppstadius, 2021). Međutim, s obzirom na to da je mali procenat objašnjene varijanse, neosporno je da na tu procenu utiču i neki drugi faktori (recimo samoinicijativno edukovanje, pohađanje seminara koji nisu akreditovani od strane nadležnog ministarstva, učenje propisa, čitanje pravilnika, materijala za obuku, vodiča, razmena informacija sa kolegama i Timom ustanove).

Kao najčešći razlog za neispunjavanje profesionalnih i zakonskih obaveza u pogledu reagovanja i prijavljivanja nasilja (Grafikon br. 1) izabrana je nedovoljna upućenost u procedure postupanja (41%), a nešto manje frekventan odgovor bio je izostanak prepoznavanja nasilja (25%).

Grafikon br.1.

Najčešći razlozi za neispunjavanje profesionalnih i zakonskih obaveza u pogledu reagovanja i prijavljivanja nasilja.

Ovi razlozi se takođe mogu naći u izveštajima zaposlenih u zdravstvenom sistemu, ali ih definišu kao profesionalne prepreke (UNICEF, 2019). Jedan od načina kako možemo tumačiti ovaj rezultat jeste i posledica dejstva pomenutih unutrašnjih konflikata po Kalichmanu (1999), koji se mogu javiti i kod ovih profesionalaca.

Kada je u pitanju poznavanje procedure postupanja u slučaju opažanja fizičkih znakova nasilja na detetu koje nije učinjeno u vrtiću, vaspitačice su birale između tri odgovora.

Izbor tačnog odgovora u ovom pitanju nije bio povezan sa brojem edukacija, odnosno koeficijenti korelacije nisu ukazali na značajnu povezanost (*Pearson Chi-Square*=2.097, *Sig*= .553; *Contingency Coefficient*=.143, *Sig*= .553). Primenom analize procentualne zastupljenosti, 63% vaspitačica je odgovorilo tačno, a najviše je bilo onih koje nisu imale nijednu edukaciju – 28 (44.4%). Pokazalo se da je bilo više tačnih nego netačnih odgovora (37%), bez obzira na to kojoj kategoriji su vaspitačice pripadale u odnosu na broj edukacija. Netačan odgovor bio je najviše zastupljen kod vaspitačica koje nisu imale nijednu obuku 18 (48.6%) (Tabela br.3).

Tabela br. 3.

Učestalost odgovora vaspitača u izboru tačne procedure postupanja u odnosu na broj akreditovanih edukacija.

Broj edukacija		Izbor procedure postupanja			
		Prvo se obav- eštava zdravst- vena ustanova	Prvo se preduz- imaju mere na nivou ustanove	Prvo se obaveštava roditelj	Ukupno
Nijedna	Broj	0	28	18	46
	%within procedura	0%	44.4%	48.6%	46%
Jedna	Broj	0	22	12	34
	%within procedura	0%	34.9%	32.4%	34%
Dve	Broj	0	5	5	10
	%within procedura	0%	7.9%	13.5%	10%
Više od dve	Broj	0	8	2	10
	%within procedura	0%	12.7%	5.4%	10%
Ukupno		0 (0%)	63 (63%)	37 (37%)	100 (100%)

Posebni protokol (2007) propisuje obavezno postupanje u takvoj situaciji (sumnje da se nasilje desilo nad detetom van ustanove), te je samo jedan ponuđeni odgovor bio tačan – postupanje se preduzima prvo na nivou ustanove. Pitanje se nije odnosilo ni na akutno stanje životne ugroženosti deteta, potrebe za intervencijom lekara, kao ni na situaciju prisustva vaspitača sceni nasilja roditelja prema detetu.

Dakle, po uočavanju znakova, a radi bolje procene sumnje na nasilje i planiranja daljeg rada, neophodno je da vaspitač uključi Tim ustanove. Tek kada je procenjen nivo rizika po dete takav da se slučaj ne može rešavati u okviru ustanove (treći nivo), vrši se prijavljivanje centru za socijalni rad od strane direktora predškolske ustanove. Prijava bi trebalo da se izvrši najkasnije tri dana od dana dešavanja nasilja, ako je aktuelno, odnosno od dana procenjenog rizika za dete, ako se sumnjalo na porodično nasilje (Posebni protokol, 2007).

Kada je u pitanju povezanost profesionalnog iskustva sa tačnim izborom procedure postupanja, u analizi smo se vodili pretpostavkom da ukoliko nešto radimo češće povećavamo znanje o tome (na osnovu nalaza istraživanja da je profesionalno iskustvo sa žrtvama faktor koji pojačava znanje po mišljenju profesionalaca, Hoppstadius, 2021). Međutim, na našem uzorku ova pretpostavka se nije potvr-

dila, iskustvo nije bilo povezano sa brojem tačnih odgovora u izboru procedure (*Pearson Chi-Square*=1.401; *Cramer's V*= .118; oba na nivou *Sig*= .236).

Dakle, ni iskustvo ni broj obuka pojedinačno nisu bili povezani sa tačnim odgovorom u izboru postupanja vaspitača, što znači da je na njihov odgovor uticalo nešto drugo, uzimajući u obzir da je 63% tačno odgovorilo.

Još jedno od pitanja u kojima se može ogledati poznavanje pojedinih propisa u pomenutim protokolima odnosilo se na zadatke Tima ustanove. Svaki ispitanik imao je mogućnost da navede tri zadatka Tima, a odgovorilo je 74% ispitanika. Odgovori su se po svom sadržaju mogli svrstati u pojedine zadatke od ukupno jedanaest koje propisuje Pravilnik. Tri najčešće prepoznata zadatka jesu:

- da koordinira izradu i realizaciju programa zaštite dece u okviru preventivnih i interventnih aktivnosti (84%) (pri čemu je najčešće opisano kroz to da Tim sprovodi postupke u zaštiti deteta od nasilja i vrši prevenciju nasilja);

- da organizuje konsultacije u ustanovi i učestvuje u proceni nivoa rizika i odluci o daljem postupanju (73%), i

- da obavlja saradnju sa relevantnim ustanovama (34%).

Pored toga, ono čega u Protokolu nema, a ispitanice su navele kao dva zadatka Tima, jestet: da radi sa roditeljima dece (24%) i da prepoznaje nasilje nad detetom (31%), što je propisana obaveza vaspitača.

Dakle, iz ovih odgovora se može uočiti da većina vaspitačica prepoznaje šta Tim radi, ali i da postoji veliko oslanjanje na stručno postupanje članova Tima, te da se deo postupanja koji je namenjen vaspitačima prebacuje na „stučnu službu, psihologa, Tim”. Upravo ovo ukazuje na to da vaspitači ili ne smatraju da je njihova obaveza da prepoznaju simptome nasilja ili da ne znaju/nisu sigurni kako to treba da rade, pa taj deo postupanja prebacuju na druge zaposlene.

Međusektorska saradnja je od strane polovine uzorka procenjena kao neophodna, ali nije dobro organizovana i ne funkcioniše adekvatno na lokalnom/gradskom području (50%). Preostali odgovori ispitanika bili su u kategoriji: da je neophodna, ali nije adekvatno propisana (18%), ili da se odvija uz lična poznanstva (14%). Takođe, u 17% je procenjeno da adekvatno funkcioniše. Značajan rezultat svakako je da skoro celokupni uzorak (99%) međusektorsku saradnju procenjuje kao neophodnost u zaštiti dece od nasilja.

Kada su u pitanju preporuke o načinima unapređenja međusektorske saradnje, odgovor je dalo 58% vaspitačica. Ti odgovori su kvalitativnom obradom svrstani u šest kategorija prema učestalosti odgovora. Kategorije smo definisati na sledeći način (Tabela br.4):

Tabela br.4.*Načini unapređenja međusektorske saradnje u zaštiti dece od nasilja*

Kategorije	Najčešći opis	Učestalost/ procenti
Bolja, češća i otvorenija međusektorska komunikacija	Održavanje češćih sastanaka; razmena iskustava (socijalne službe, policija)	15 (26%)
Bolje reagovanje službi	Ažurnije reagovanje; da deca budu u fokusu i da se više vremena posvećuje deci; da se održavaju i radionice sa decom na tu temu; formiranje međusektorskog tima za zaštitu dece koje će reagovati u ovim slučajevima.	12 (21%)
Bolja podrška roditeljima	Edukacije roditelja putem radionica; informisanje; intenzivniji rad sa njima; veća podrška ako imaju problema u vezi sa nasiljem.	11 (19%)
Edukacije zaposlenih	Edukovanje svih službi a naročito vaspitača putem seminara i upućivanje u procedure.	10 (18%)
Poštovanje postojećih propisa od strane svih sektora	Jasno određeno šta je čija uloga kroz uređen sistem, gde svako zna šta je čiji posao i kako se saradnja odvija.	7 (12%)
Razno	Dodeljivanje službene legitimacije vaspitačima i veći broj zaposlenih.	2 (4%)
Ukupno		58 (100%)

Iako veliki broj vaspitača nije odgovorio na ovo pitanje (42%), najčešće predloženi način za unapređenje ne možemo smatrati nebitnim. Naime, ukazuje se na potrebu za većom povezanosti i otvorenijom međusektorskom komunikacijom – održavanjem češćih sastanaka, razmenom iskustava (socijalne službe, policija) (26%) i čini se da je to, pored nedovoljne edukovanosti, vrlo veliki problem sistemске prirode. Ovaj rezultat poklapa se i sa prethodnom ocenom vaspitača o međusektorskoj saradnji, pa svakako možemo reći da je evidentna njena neophodnost, ali da ona ipak nije funkcionalna. Takođe, jedan od dva odgovora koje nismo mogli svrstati ni u jednu od prvih pet kategorija bila je potreba za većim brojem zaposlenih, pri čemu nije odgovoreno da li se odnosi na broj vaspitača ili na ostale sektore koji učestvuju u zaštiti dece.

Rezultati o preporukama vrlo su slični ranijim rezultatima istraživanja na domaćem uzorku, ali i ispitanika iz drugih sektora kada je u pitanju nasilje u porodici. Očigledno je da se nedovoljna razmena informacija izdvaja kao najčešći problem (i kod službenika iz drugih sektora, i to centara za socijalni rad, policije

i tužilaštva). Kao treći problem po važnosti ova tri sektora su, takođe, prepoznala nedovoljnu edukovanost zaposlenih. U svojim odgovorima i oni su dali preporuke za unapređenje u vidu formiranja međusektorskih mobilnih timova za zaštitu od nasilja, održavanja zajedničkih tribina, hitnosti postupanja, specijalizovanosti službenika koji postupaju (Spasojević, 2015).

Na samom kraju predstavljenih rezultata dužni smo ukazati i na nedostatke istraživanja. Pri interpretaciji nalaza moramo imati rezervu jer se radi o uzorku iz samo jedne predškolske ustanove sa oko 11% vaspitača iz te ustanove. Dakle, ograničenost veličine uzorka je jasna, pa samim tim i zaključaka, međutim, nalazi mogu biti smernice za istraživanje veće populacije vaspitača predškolskih ustanova. Takođe, specifičnosti su i elektronsko popunjavanje upitnika i dobrovoljnost učesnika u uzorku (sklonost ka popunjavanju upitnika, težnja da svoju ustanovu predstavi u „boljem svetlu“, pozvanost da učestvuje jer je osoba koja „vlada znanjem“).

Zaključak

Možemo zaključiti da rezultati ovog istraživanja ukazuju na to da ne postoji dovoljan broj akreditovanih edukacija, odnosno da stručni kadar nije dovoljno edukovan da bi se adekvatno suočavao sa ovim problemom, što su pokazali i pomenuti domaći i inostrani nalazi (Mašić, 2013; Klemenović i Mašić, 2015; Toros & Tiirik, 2014; Hoppstadius, 2021; Ruijne et al., 2019; UNICEF, 2019). Evidentno je da edukovanost vaspitača prožima sve aspekte ovog istraživanja, od znanja o postupanju do stavova. Skoro polovina ispitanica nije imala nijednu akreditovanu edukaciju na temu nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja dece poslednjih trinaest godina. Zanimljivo je to da je od **četrdeset šest** vaspitača koje nisu imale nijednu obuku čak njih **četrnaest** smatralo da poseduje dovoljna znanja o postupanju po protokolima, kao i većina ispitanica u uzorku (38%). Ovaj nalaz se, jednim delom, može objasniti i time da su imale precenjenu procenu svojih znanja (Kruger & Dunning, 1999), kao i u slučaju nalaza Ruijne i saradnika (2019). Za nas je bio značajno pitanje i tačnog izbora procedure u postupanju, jer on zahteva znanje. Znanje je osnova na koju se nadovezuje i iskustvo, jer protokoli ne mogu da predvide sve specifične situacije koje se mogu desiti. Ipak, ni iskustvo ni broj edukacija pojedinačno nisu bili povezani sa tačnim odgovorom u izboru postupanja vaspitača, što znači da je na njihov odgovor uticalo nešto drugo, uzimajući u obzir da je 63% tačno odgovorilo.

Slično rezultatima Hoppstadius (2021) i ovaj uzorak je pokazao da profesionalno iskustvo i broj edukacija zajedno, iako malim procentom (13%) varijanse, značajno objašnjavaju samoprocenu poznavanja postupanja po nacionalnim protokolima. Deo poznavanja Posebnog protokola možemo gledati i kroz navođenje ukupno osam od jedanaest propisanih zadataka Tima ustanove (Posebni protokol, 2007: 15, Pravilnik, 2020: 9). Najprepoznatljiviji zadatak Tima jeste da koordinira izradu i realizaciju programa zaštite dece u okviru preventivnih i interventnih aktivnosti (84%). Ipak, vaspitači su stava da su im dodatne edukacije potrebne (73%), a ono što je alarmantno, zbog nedovoljnog ulaganja u edukovanost profesionalaca sitemskog porekla, izdvajamo u dva rezultata: prvi, da po mišljenju vaspitača,

najčešći razlog profesionalaca da ne prijave nasilje nad detetom izdvaja upravo nedovoljna upućenost u procedure (41%), pa možemo reći da je to najdominantnija profesionalna prepreka (UNICEF, 2019); drugi, da je međusektorska saradnja u zaštiti dece od nasilja neophodna i adekvatno propisana u dokumentima, ali nedovoljno dobro organizovana i ne funkcioniše adekvatno na lokalnom/gradskom nivou. Mišljenje stručnjaka jeste da je neophodno da se međusektorska saradnja unapredi boljom, češćom i otvorenijom komunikacijom profesionalaca koji učestvuju u zaštiti dece od porodičnog nasilja.

Značaj ovog istraživanja možemo videti u praktičnom cilju – da se dobiju podaci o stavovima vaspitača o postupanju po nacionalnim protokolima, da se identifikuju zastoji u njihovoj implementaciji, kao i razlozi za te zastoje, te za planiranje nekih budućih istraživanja na obimnijem uzorku. Posledično se može podsticajno uticati na povećanje nivoa edukovanosti vaspitača i indirektno na povećanja kvaliteta zaštite dece od nasilja.

Literatura:

- Hoppstadius, H., Olofsson, N. & Espvall, M. (2021). Professional Knowledge on Violence in Close Relationship in Swedish Social Services. *Journal of social service research*, vol. 47, no. 1, 131-142. <<https://doi.org/10.1080/01488376.2020.1725219>>
- Jul, J., Jensen, H. (2002). *Kompetencija u pedagoškim odnosima. Od poslušnosti do odgovornosti*. Biblioteka pedagoška raskršća, Eduka Beograd.
- Kalichman, S. (1999). *Mandated reporting of suspected child abuse: Ethics, law, & policy*. American Psychological Association, Washington, DC, USA.
- Klemenović, J., Mašić, D. (2015). Pripremljenost stručnjaka u predškolskim ustanovama za prevenciju i zaštitu dece od seksualne zloupotrebe. Ur. Kuburić, Z. i dr. *Istraživanja u oblasti socijalnog rada, socijalne zaštite i socijalne politike*, Univerzitet u Novom Sadu i Filozofski fakultet Novi Sad, 141–155.
- Kruger, J. & Dunning, D. (1999). Unskilled and unaware of it: how difficulties in recognizing one's own incompetence lead to inflated self-assessment. *Journal of personality and social psychology*, vol.77, no.6, 1121–1134.
- Lazić, S. (2016). Sistem obrazovanja u zaštiti dece od porodičnog nasilja i seksualnog zlostavljanja. U: *Zaštita dece od porodičnog nasilja i seksualnog zlostavljanja. NORMA Časopis za teoriju i praksu vaspitanja i obrazovanja*, Pedagoški Fakultet u Somboru, vol. XXI, no.2, 239–252.
- Lazić, S. (2021). *Seksualno zlostavljanje dece: šta činiti kada postoji sumnja?* Prezentacija 20. 5. 2021. Pedagoško društvo Vojvodine. <https://www.pedagoskodruštvovojvodine.edu.rs/wpcontent/uploads/2021/06/S_Lazic_Seksualno_zlost_sumnja_materijal_na_ucesnike.pdf>
- Mašić, D. (2013). *Prevencija i zaštita predškolske dece od seksualnog nasilja*. Diplomski rad. Novi Sad. Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- Ministarstvo prosvete Republike Srbije (2007). *Poseban protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim usta-*

- novama. Beograd: Ministarstvo prosvete Republike Srbije, Sektor za razvoj obrazovanja i međunarodnu prosvetnu saradnju i Kancelarija UNICEF-a u Srbiji.
- Ministarstvo prosvete Republike Srbije (2020). *Pravilnik o Protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje* "Sl. glasnik RS", br. 46 od 26. 6. 2019, 104 od 31. 7. 2020.
- Porodični zakon Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2005.
- Pećnik, N., Radočaj, T. i Tokić, A. (2011). Uverenja javnosti o ispravnim roditeljskim postupcima prema djeci najmlađe dobi. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, vol.20, no.3, 625–646 <<https://hrcak.srce.hr/clanak/107765>>
- Petrović, J., Zotović, M. (2007). Prihvaćenost u grupi vršnjaka i emocionalna kompetencija dece preadolescentnog uzrasta. *Psihologija*, vol. 40, no.3, str. 431–445.
- Pokrajinski ombudsman (2012). *Sprečavanje i zaštita dece od zlostavljanja i zanemarivanja u osnovnim školama u Vojvodini*. Istraživanje Pokrajinskog ombudsmana o primeni Pravilnika o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje u osnovnim školama AP Vojvodine u 2011. godini. Autonomna pokrajina Vojvodina Novi Sad.
- Ruijne, R. E., Kamperman, A. M., Trevillion, K., Garofalo, C., Jongejan, F. E., Bogaerts, S., Howard, L. M. & Mulder, N. L. (2019). Mental health professionals' knowledge, skills and attitudes on domestic violence and abuse in the Netherlands: cross-sectional study. *BJPsych Open*, vol.5, no.29, 1–7.
- Spasojević, A. (2015). Nasilje u porodici – multisektorski pristup i postupak dokazivanja. Nomos Beograd.
- Spasojević, A., Zotović-Kostić, M. (2023). Stavovi vaspitača predškolske ustanove u vezi sa zaštitom dece od porodičnog nasilja. 71. *Kongres psihologa Srbije*, Palić, 24–27. 5. 2023; *Knjiga rezimea, Saopštenja*, 88. Društvo psihologa Srbije.
- Toros, K. & Tiirik, R. (2014). Preschool Teachers' Perceptions About and Experience with Child Abuse and Neglect. *Early Childhood Education Journal*, vol. 44, no.1, 21–30. doi:10.1007/s10643-014-0675-0
- UNICEF (2019). *Zaštita male dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja*. Modul 14.: https://www.unicef.org/serbia/sites/unicef.org.serbia/files/2019-09/modul_14.pdf (pristupljeno 15.11.2022.)
- Vlada Republike Srbije (2005). *Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja*, Beograd: Vlada Republike Srbije.
- Vlada Republike Srbije (2022). *Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja*, Beograd, Vlada Republike Srbije.: <http://minbpd.gov.rs/wp-content/uploads/2022/02/Opsti-protokol-za-zastitu-dece-od-nasilja.pdf> (pristupljeno 15.11.2022.)
- Žegarac, N., Burgund, A. (2016). Standardi i kompetencije za obrazovanje socijalnih radnika za rad sa decom i mladima. Ur. Žegarac, N. *Standardi za obrazovanje socijalnih radnika u Srbiji. Razvoj kompetencija za kvalitetnu profesionalnu praksu*. Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 66–78. Dostupno na: <<http://www.pzv.org.rs/index.php/seminari>>
- Zavod za unapređenje obrazovanja i vaspitanja u Beograd. *Katalog programa stalnog stručnog usavršavanja*, 2022. <https://zuov-katalog.rs/index.php?action=page/catalog/all&oblast=2> (pristupljeno 10.09.2023.)

Aleksandra Spasojević
Centre for Social Work Šabac
Marija Zotović-Kostić
Faculty of Philosophy, University of Novi Sad

PROTECTING CHILDREN FROM DOMESTIC VIOLENCE: COMPETENCE AND ATTITUDES OF KINDERGARTEN TEACHERS

Abstract: The paper presents research on the attitudes of kindergarten teachers about some aspects of protecting children aged three to seven from domestic violence. The sample included one hundred teachers from the Preschool Institution “Radosno detinjstvo“, Novi Sad. 40% of the respondents had professional experience with children who were victims of domestic violence, and almost half of them (46%) had not attended any accredited training courses since 2010. Still, 14 teachers from that category thought that they had enough knowledge about implementation of national protocols for protection of children from violence. CatReg analysis showed that professional experience and the number of accredited courses significantly explain the criterion variable of self-assessment regarding knowledge about the national protocols implementation ($F = 6.249$, $p = 0.001$), although these predictors explain only 13% of the criterion variance. 63% of the respondents gave the correct answer about the legally prescribed procedure for kindergarten teachers when they suspect a child is a victim of physical violence outside the institution, and insufficient knowledge of the procedures was chosen as the most frequent reason for not fulfilling professional and legal obligations in reacting to violence. As a significant result we point out that intersectoral cooperation is assessed as necessary, but according to half of the respondents it is not well organized in the local area. The results indicate that there are systemic problems such as insufficient intersectoral cooperation and insufficient competence of the professional staff, followed by their assessment that they need education.

Key words: domestic violence against children, attitudes, kindergarten teachers, preschool institution.